

Краєзнавство

УДК 94 (477.82)

Н. Р. Токарук,
учитель історії ЗОШ І–ІІІ ст. с. Маяки Луцького району Волинської області;
С. А. Мочкін,
студент СНУ імені Лесі Українки

Трагічна доля села Ольшани. «Неперспективний» населений пункт

Досліджено трагічну долю села Ольшани, яке зникло із карти Волинської області в результаті виконання сталінським режимом партійної программи ліквідації «неперспективних» населених пунктів. На основі архівних документів, краєзнавчих матеріалів, спогадів колишніх жителів Ольшан проаналізовано факти з історії села аж до його зникнення.

Ключові слова: село Ольшани, радянізація, укрупнення колгоспів, ОУН–УПА, переселення, «неперспективний» населений пункт.

Токарук Н. Р., Мочкін С. А. Трагическая судьба села Ольшаны. «Неперспективный» населенный пункт.

Исследована трагическая судьба села Ольшаны, которое исчезло

из карты Волынской области в результате исполнения сталинским режимом партийной программы ликвидации «неперспективных» населенных пунктов. На основании архивных документов, краеведческих материалов, воспоминаний бывших жителей Ольшан проанализированы факты из истории села вплоть до его исчезновения.

Ключевые слова: село Ольшаны, советизация, укрупнение колхозов, ОУН–УПА, переселение, «неперспективный» населенный пункт.

Tokaruk N. R., Mochkin S. A. Tragical Destiny of the Village of Olshany. „Unperspective” Village.

The tragical destiny of the village of Olshany, which disappeared from the map of Volyn region as a result of execution of the Stalinist regime of the party program of elimination of „unperspective” villages is investigated. The facts from village history are analysed on the basis of archival documents, local history materials, memories of the former inhabitants of Olshany.

Key words: the village of Olshany, sovietization, amalgamation of collective farms, OUN-UPA, resettlement, „unperspective” village.

Постановка й актуальність проблеми. У наш час села Ольшани на Волині немає в переліку населених пунктів. Його жителі були насильно переселені при укрупненні колгоспу в селі Княгинінок (тепер Маяки) Луцького району. Селяни-одноосібники були позбавлені землі своїх батьків. Такі села були базами повстанців у роки війни, прикладом української хазяйновитості, праці на свою родину, а тому становили осередки небезпеки діючій владі. Жителям села радянська влада помстилася, примусово виселивши їх.

Ця тема є актуальною, оскільки історія села Ольшани мало досліджена і широко не описана в літературі чи журналістиці. Про село є згадки у працях О. Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся» та І. Левковича «Нариси історії Волинської землі. До 1914 року». Існує рукописна карта. Цінним краєзнавчим джерелом є спогади найстаріших жителів села, які пам'ятають минулі події.

Мета статті – дослідити, спираючись на джерела, історію села Ольшани аж до його знищення тоталітарним режимом в післявоєнні роки як економічно невигідного та неблагонадійного.

Виклад основного матеріалу. Існує дві версії походження назви села. Перша говорить про те, що назва Ольшани (Вільшани) походить від його розміщення. Часто на Поліссі (а Луцький район – це Мале Полісся) наметені чи зсунуті льодовиком піщані дюни, зарослі лісом, приманювали людей для поселення. Оскільки в лісі, біля якого виникає село, росте багато вільхи, – звідси й назва [4]. окремі старожили повсякують назву села із прізвищем його власників – волинських панів Юрія та Розалії Ольшанських [5]. Таке судження є суб'єктивним, проте має право на існування.

Збереглася писемна згадка про село, що датується 1570 р. коли воно належало Андрієві Бобицькому. У 1577 р., згадують джерела, Василь Бобицький (син Андрія) платив «від 4 дим., 20 город., 3 підсуд., 2 город., 3 коречних коліс», а в 1583 р. – «від 5 дим., 8 город., 2 вальних коліс., 1 боярина» [18, 178]. У 1820–1826 рр. село належало до відомого на Волині городника Міклера [14, 101].

Хати зводилися у два ряди вздовж дороги. У селі протікала річка Серна (Сарна), була криниця.

На початку 20-х рр. ХХ ст. відповідно до Ризького договору Західна Волинь потрапляє до складу II Речі Посполитої (з 1920 по 1939 рр.). В Ольшанах, згідно з польськими законами, земля була власністю поміщика, на якого жителі села мусили працювати. Як згадує старожил Фадієвський Ростислав Петрович (1931 р. н.): «Будинок у поміщика був великим, збудований із крупних дерев'яних колод. Всередині була велика кухня, декілька спальніх кімнат, велика кімната, де збирались на свята (зала для танців), підваль. Стояли окремі стайні для коней, корівники та хлів для свиней. Окремо було споруджено дві клуні та комору для зерна. Біля маєтку знаходилась криниця, що мала допоміжні колеса (маховики). Води треба було багато, вона постачалась до худоби по спеціальних жолобах. Таке господарство вимагало багато затрат та праці. Жителям села доводилося важко працювати на поміщика, що жив в Англії та мав управителя – Саранчова, який від імені власника розпоряджався в обійсті» [11].

Унаслідок підписання акта Молотова–Ріббентропа 1 вересня 1939 року відбувся переділ сфер впливу. Гітлерівці окуповують Польщу, а 18 вересня в Луцьку встановлено радянську владу. 4 грудня 1939 року президія Верховної ради УРСР затвердила указ «Про утворення Волинської області у складі Української РСР», а 17 січня 1940 року було ліквідовано старий адміністративний поділ.

Радянська влада починає впроваджувати на цих територіях політику, що дісталася назустріч «радянізації» [3]. Відбувається насадження політичної, економічної та ідеологічної моделі, аналогічної тій, яка утверджилася в тодішній УРСР та СРСР у цілому. Однією з її складових частин була соціалістична перебудова села у вигляді колективізації [15].

Першим кроком до колективізації стала Декларація Народних Зборів Західної України про конфіскацію поміщицьких земель [7]. У цьому документі декларувалися такі положення:

- конфіскація поміщицьких та монастирських земель, маєтків великих державних урядовців зі всім їх інвентарем та садибними будівлями;
- уся земля з її надрами, лісами, водними ресурсами оголошується державною власністю;
- поміщицькі землі вилучались без викупу і через селянські комітети передавалися в користування трудовому селянству. Ці ж комітети вирішували долю земель польських осадників.

До кінця 1939 р. поміщицькі та інші землі були розподілені між волинськими селянами. В Ольшанах селяни-одноосібники отримали від 1 до 6 га землі. Фадієвський Петро отримав 6 га землі, Денисюк Іван – 6 га землі, Провальський Іван – 1 га землі, Яцюк Ігор – 6 га, інші селяни теж мали на чому трудитись [11].

На окраїні села жили дві сім'ї чехів – сім'я Новаків, що мала свій млин, та Божина з дочкою та сином, який згодом не повернувся із фронту. Селяни приходили сюди молоти муку, бити оліо з ляники, ріпака, льону. А за річкою проживав поляк, який їздив у жнива по господарствах на конях із механізованою молотаркою. Плату він брав зерном, жителям села це було вигідно [12].

Згадує старожил села Фадієвський Ростислав Петрович: «В моєму батька було чимале господарство: хата, два хліви, клуня. Було два робочих коня та лоша, дві корови та дві телиці, свині, кури, гуси, качки. З інвентаря була січкарня, плуг, обортувач, борони. Була й своя сажівка, куди можна було в будь-який час прийти та наловити риби. В сім'ї зростало четверо дітей, проте їсти вистачало всім. До школи ходили в село Моташівка, де викладала польська вчителька Ядзя Богацінська. Вчилися в дві зміни, було 4 класи» [11].

Житель села Сирники Денисюк Ростислав Іванович (1929 р. н.) згадує: «Ми жили не бідно, бо працювали, старалися для себе, для родини. А сусід Яцюк Ігор мав багато інвентаря – молотарку, січкарню, плуги, вози, культиватор. Якби мені дали можливість повернутись назад – я б навіть не роздумував! В Ольшанах ми всі жили дружно, виручали один одного, товаришували» [12].

До церкви доводилось ходити в сусіднє село Сирники. Вона згоріла в часи війни. Там же було й кладовище, збережене до наших днів. На місці, де стояла церква, жителі встановили пам'ятний хрест [10].

Жителями села Ольшани були: Денисюк Надія із сім'єю, Денисюк Петро та його сім'я, родини Веремчука Івана, Фадієвського Петра, Веремчука Степана, Денисюка Ігоря, Денисюка Семена, Денисюка Мирона, Денисюка Івана та Корніюка (Денисюка), що займався бджільництвом, Денисюка Антона, Фадієвського Івана (Єніка), Криворучка Іллі, Яцюка Ігоря. А ще жили родини Свиридука Сергія, Провальського Івана, Яцюка Івана [11].

Радянська влада продовжувала політику радянізації. В сусідньому селі Брище на початку лютого 1941 р. організовано артіль імені Хрущова. Першими до неї вступили В. Кушаба, Є. Мельничук, а потім їх підтримали ще 47 бідняків і батраків. А вже через місяць у колгоспі було 110 господарств. Як свідчать джерела, станом на 1 квітня 1941 р. в 30 районах Волинської області налічувалося 625 колгоспів [7].

З початком радянсько-німецької війни колгоспне будівництво на Волині зупинилося. Цікавим фактом залишається інформація про те, що малолітні тоді жителі села не пам'ятають бойових дій німецьких окупантів на їх території.

Методичні публікації

Уляницька (Фадієвська) Марія Петрівна згадує: «Було мені років 11 – осколком снаряду мені поранило ногу. Добре, що жива залишилась. Боялась потім виходити, як чула далеку стрілянину. По селу фашисти часто робили об’їзди на мотоциклах, але цим все закінчувалося» [10]. Поселення не мало для нацистів стратегічної мети, саме цим і можна пояснити відсутність на місцевості бойових дій. Зі спогадів старожилів дізнаємося, що до лав Червоної армії пішли дорослі чоловіки із села, серед них – Денисюк Іван, Веремчук Іван (загинули на фронті), Денисюк Семен, Фадієвський Петро Оксентійович, який дійшов до Берліна та повернувся додому [10].

Багато селян були учасниками національної боротьби у складі ОУН–УПА, серед них: Фадієвська Ніна Іванівна (зв’язкова), Фадієвський Жора (зв’язковий), Денисюк Антон, Денисюк Ніна, Веремчук Леонід, Криворучко Віталій, Денисюк Володимир. За допомогою листівок, летючок та коротких закликів, що розносілись по домівках, жителі дізнавались про плани керівників націоналістів, проводилась агітаційна робота [12].

Початок звільнення Волині від німців настав у січні 1944 р. в результаті наступальної операції 13-ї армії 1-го Українського фронту. 2 лютого звільнено місто Луцьк. Село Ольшани переходило на мирні форми господарювання.

Відбудову колгоспно-радгоспної системи прийшлося починати з нуля. Як і до війни, в сільгоспартії вступали переважно бідняки, заможні селяни господарювали індивідуально. Темпи колективізації були низькими [8].

Селяни опинились між двома вогнями. Влада боролася з оунівським підпіллям; частина людей не йшли в колгосп, боячись покарання націоналістів. Під загрозою фізичної розправи співробітники органів НКВС і НКДБ змушували селян вступати до колгоспів. Так, Фадієвського Петра було викликано в сільську раду Сирників для написання заяви про вступ до колгоспу, ледве той повернувся з фронту. За відмову добровільно віддати реманент, землю і худобу його було вкинуто в льох на чотири доби, після чого той змушений був написати заяву [11]. Такі факти були непоодинокими. Вже тоді почалися репресії щодо частини жителів, зокрема арешти й висилки тих, хто підозрювався у зв’язках з ОУН. Залякуванням фізичним знищеннем жителів села залучали до винищувальної групи (так званих істребків) [6, 81–82]. Денисюк Сергій Іванович під тиском виконавців режиму розписався за вручену йому гвинтівку та був записаний до загону [12], цього самого зазнав і Петро Цюпак.

Посилення опору мешканців села пов’язано з новим етапом колективізації. XVI з’їзд КП(б)У (січень 1949 р.) констатував: «Селяни твердо стали на шлях

колективізації...». Проте не вся селянська земля усупспільнювалася в колгоспах. Для особистого користування селянам по віддалених селах та хуторах надавалися присадибні ділянки. Їх розміри визначалися Постановою Ради міністрів УРСР № 514 від 8 березня 1949 р. «Про розмір присадибних ділянок в колгоспах в західних областях УРСР».

Таким чином, сформувався новий, соціалістичний уклад на селі: селяни працювали в колгоспах, які стали для них основним місцем роботи, і мали невелике особисте господарство, що разом забезпечувало їх добробут. Але одноосібники мусили здавати зерно державі. Розмір поставки залежав від розмірів орної землі, городів та садів. Для Волинської області у 1949 році ці поставки складали: від 2 га землі – 273 кг, 2–5 – 377 кг, від 5–7 га – 559 кг. Поза тим кожне господарство зобов’язане було здати 120 л молока базової жирності, а також м’ясо, шкури тварин [7]. Ці норми поставок могли змінюватися місцевими органами влади у бік підвищення до 50 %. Як згадує житель села Фадієвський Ростислав: «Я возив у місто Луцьк на елеватор зерно зі свого господарства. Здавали багато, собі залишалось лише на посів та 2–3 центнери на прожиття, а сім’я була велика – 6 чоловік» [11].

У Постанові Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У «Про заходи по відбудові та дальшому розвитку господарств у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Ровенській, Волинській і Чернівецькій областях УРСР на 1945 рік» окремим пунктом зазначалося: «...зобов’язати виконкоми обласних і районних рад, обкоми і райкоми КП(б)У: а) приділити особливу увагу організаційно-господарському зміцненню колгоспів; б) всемірно підтримувати ініціативу бідняцько-селянських господарств, які бажають об’єднатися у колгоспи, надаючи всебічну організаційну та виробничу допомогу» [19]. Це був сигнал до повномасштабної колективізації будь-якою ціною.

У березні 1947 рр. жителі сусіднього Ольшанам с. Княгинінок об’єдналися в артіль. Першим головою тут став Г. М. Сікора [13]. Не вистачало машин, робочої сили. Тож рішенням парторганізації, створеної в 1948 р., було взято курс на приєднання навколоишніх сіл до артілі шляхом «добровільного переселення» в найближчі села людей із місць, що знаходились відокремлено, залучивши їх землі до колгоспів. До того ж у середині 1950 р. вийшло ряд партійних та державних постанов, які націлювали на укрупнення існуючих колгоспів шляхом злиття дрібніших господарств [8].

Із 1947 по 1950 рр. зростав досвід більшовиків, і було зроблено висновок, що велика артіль – міцна запорука влади. В 1954 р. навколо Княгинінського колгоспу об’єдналися артілі сіл Кічкарівки,

Кам'янки, Милуш, які входили до Милушівської сільської ради, а також сіл Сирники, Букова, Ольшани Сирниківської сільської ради. Укрупнений колгосп мав 4602 га землі, в т. ч. 3 тис. га орної [13]. Це забезпечило швидкий розвиток господарства. Рішенням Міністерства сільського господарства УРСР із 1964 р. колгосп носить назву «Маяк», а село Княгинінок – Маяки.

Більшість жителів Ольшан не хотіли кидати батьківську землі та своїх осель. Влада жорстокими методами проводила «добровільне переселення»: насильно розбивалися будинки, скидалися дахи. У село Сирники переселилося, за спогадами очевидців, приблизно 23 сім'ї, у Княгинінок – шість, у Милуші – дві родини [10]. Мешканці зі своїми речами, розібраними хатами змушені переходити на інше місце проживання. Село виключили з адміністративного обліку. Юридично воно припинило існування. Діти з переселених родин стали ходити у школу села Княгинінок.

З 1945 по 1981 рр. з карти Волинської області зник 1061 населений пункт, переважно хутори [20]. У цей список потрапило й село Ольшани. Вся ця земля виключена з адміністративного обліку у «зв'язку з переселенням» – заради здійснення

партийної програми ліквідації «неперспективних» населених пунктів. Це пояснювалось економічною доцільністю.

Уродженці села Ольшани, котрі ще живуть, тримають у душі спогади про рідне село, землю, на якій вирости і куди так хочеться повернутись.

Висновки

Духовне обличчя особистості завжди формується на тлі малої батьківщини. Виховання патріота і громадянина вимагає конкретних знань і розуміння місця рідного краю в історії України. Отже, молодь повинна отримувати необхідні знання про край на рівні добре організованої краєзнавчої діяльності в школі.

У виховній роботі, яка є важливою ланкою формування патріота, стрижнем також є знання про свій край і долю його людей. Вони мають бути джерелом сприйняття молоді історичного досвіду предків. Сьогоднішні вихованці загальноосвітньої школи I–III ступенів села Маяки мандрують стежками зниклого села, вивчають історію рідного краю.

Результати цього дослідження можуть бути використані на фахультативних заняттях, уроках історії рідного краю, годинах спілкування.

Література

1. Весь Юго-Западный край : справочник по Волын. губернии [Текст]. – К., 1914. – 809 с.
2. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / редкол. Ю. Ю. Сливка та ін. [Текст]. – К. : Наук. думка, 1994. – Кн. 2. – 688 с.
3. Гуменюк Т. І. Наслідки «радянізації» у суспільно-політичному житті Західної України (1939–1941 рр.) в сучасній українській історіографії / Т. І. Гуменюк // Сторінки історії : зб. наук. пр. [Текст]. – К. : [б. в.], 2004. – Вип. 19. – С. 35–45.
4. Держархів Волинської обл., ф. р. – 580, оп. 2, спр. 37.
5. Держархів Волинської обл. Клірові відомості церков. – Ф. 35, оп. 1, спр. 385, арк. 57.
6. Реабілітовані історією. Волинська область. Кн. 1. [Текст]. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2010. – 974 с.
7. З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР : зб. документів і матеріалів [Текст]. – К. : Наук. думка, 1976. – 511 с.
8. Бек К. Відновлення сталінської системи в повоєнній УРСР [Текст] / К. Бек // Укр. іст. журн. – 2012. – № 4. – С. 127–140.
9. Рибак І. В. Стан соціально- побутової сфери українського повоєнного села (1946–1955) [Текст] / І. В. Рибак // Укр. іст. журн. – 2002. – 922 с.
10. Етнографічне джерело. За спогадами М. П. Уляницької. Записано: лютий, 2013 р. [Рукопис].
11. Етнографічне джерело. За спогадами Р. П. Фадієвського. Записано: лютий, 2013 р. [Рукопис].
12. Етнографічне джерело. За спогадами Р. І. Денисюка. Записано: лютий, 2013 р. [Рукопис].
13. Історія міст і сіл УРСР. Волинська обл. [Текст]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1970. – 746 с.
14. Левкович І. Нариси історії Волинської землі. До 1914 р. [Текст] // Праці Інституту дослідів Волині / за ред. Ю. Мулика-Луцика. – Ч. 2. – Вінніпег : [б. в.], 1953. – 110 с.
15. Нариси історії Волинської обласної партійної організації [Текст] / П. А. Барковський, В. Н. Бурчак, Б. Й. Заброварний та ін. – Львів : Каменяр, 1981. – 250 с.
16. По 46-х роках [Текст] // Літопис Волині. – 1999. – Ч. 19–20. – С. 7–8.
17. Рад. Волинь [Текст]. – 1940. – 17 лют.
18. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся [Текст] / О. Цинкаловський. – Вінніпег : [б. в.], 1986. – Т. 2. – 578 с.
19. Ярош Б. О. Насильницька колективізація волинського села у 30–50-ті роки [Текст] / Б. О. Ярош // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки. – 1997. – № 3. – С. 57–61.
20. Ярош Б. О. Totalitarний режим на західноукраїнських землях. 30–50-ті роки ХХ ст. (історико-політологічний аспект) [Текст] / Б. О. Ярош. – Луцьк : Надстір'я, 1995. – 176 с.
21. [Адресат і її єдиний]. – Email: <http://www.paffactory.com>